



**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТЫНАН
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖОГОРКУ СОТУНУН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК ПАЛАТАСЫНЫН**

жаран Курманбек Белекович Иманалиевдин жана Юлия Алексеевна
Богданованын жаран Куручбек Уялович Айталиевдин кызыкчылыгындагы
кайрылуулары боюнча Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин
339-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосунун
конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча

Ч Е Ч И М И

2014-жылдын 19-декабры

Бишкек шаары

Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы:
төрагалык кылуучу – судья М.Ш. Касымалиевдин, судьялар – Ч.А. Айдарбекова,
М.Р. Бобукеева, Э.Т. Мамыров, А.О. Нарынбекова, Э.Ж. Осмонбаев,
Ч.О. Осмонова, К.С. Сооронкулованын курамында,
сот жыйналышынын катчысы М.Э. Толобалдиевдин катчылыгы менен,
кайрылуучу тарап – жаран К.Б. Иманалиевдин, ишеним каттын негизиндеги
К.У. Айталиевдин өкүлү Ю. А.Богданованын;
жоопкер-тарап – ишеним каттын негизинде аракеттенген Кыргыз
Республикасынын Жогорку Кеңешинин өкүлдөрү Ч.Ч. Урумкалиеванын жана
М.И. Арзиевдин;

башка-жак – ишеним каттын негизинде аракеттенген Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун өкүлү Ж.С. Бокошеванын жана ишеним каттын негизинде аракеттенген Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын өкүлү А.Ш. Шукурбековдун катышуусунда,

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 1, 6, 8, 9, 10-бөлүктөрүн жана «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» конституциялык мыйзамдын 4, 18, 19, 37, 42-беренелеринин талаптарын жетекчиликке алып, ачык соттук жыйналышта биринчи инстанциядагы соттук териштирүүнүн жүрүшүндө чыгарылган соттук токтомдору боюнча апелляциялык тартипте даттанууга тыюу салууну, процесстин катышуучуларынын далилдерине тийиштүү, ошондой эле бөгөт коюу чарасын тандап алууну, өзгөртүүнү же жокко чыгарууну регламентештирген Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосун конституциялуу эмес жана Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 3, 8-бөлүктөрүнө, 24-беренесинин 1, 3-бөлүктөрүнө, 25-беренесинин 1-бөлүгүнө, 40-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келет деп ишти карады.

Жаран К.Б. Иманалиевдин жана Ю.А. Богданованын жаран К.У. Айталиевдин кызыкчылыгындагы өтүнүчтөр ишти кароонун себеби болуп эсептелет.

Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосунун Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык келүүсү жөнүндөгү маселеде күмөндүүлүктүн пайда болуусу ишти кароого негиз болду.

Ишти сот жыйналышына даярдаган судья-баяндамачы М.Р. Бобукееванын маалыматын угуп, көрсөтүлгөн материалдарды изилдеп чыгып, Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы

Т А П Т Ы:

Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасына 2014-жылдын 16-июнунда жаран К.Б. Иманалиев, «бөгөт коюу чарасын тандап алуу, өзгөртүү же жокко чыгаруу» деген сөздөр менен чагылдырылган Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жоболорун конституциялык эмес жана Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 5-бөлүгүнүн 3, 8-пункттарына, 24-беренесинин 1, 3- бөлүктөрүнө жана 40-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келет деп табуу өтүнүчү менен кайрылган.

К.Б. Иманалиевдин өтүнүчүнөн келип чыккандай, Бишкек шаарынын Биринчи май райондук сотунун 2013-жылдын 8-октябрындагы токтому менен А.К. Сейталиевге карата бөгөт коюу чаралары – эч жакка кетпөө жөнүндөгү кол каттан камакка алууга өзгөртүлдү жана өз чечимин, тараптардын жарыш сөзүнүн убагында жактоочуну алмаштыруусун ишти кароону узартууга аракет кылып жатат деп жүйөөлөдү. Белгиленген токтом Бишкек шаардык сотко кассациялык тартипте даттанылган, бирок жекече даттануу боюнча Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүнө шилтемеси менен жазуу түрүндө жооп алган.

Арыз ээси, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгү камтыган «бөгөт коюу чараларын тандап алуу, өзгөртүү же жокко чыгаруу» деген сөздөр адамдын укугун жана эркиндигин бузат, анткени ар бир адам соттук коргоого укугу бар деп белгилеген.

Конституциялык палатанын судьялар коллегиясынын 2014-жылдын 9-июлундагы аныктамасы менен К.Б. Иманалиевдин өтүнүчү өндүрүшкө кабыл алынган.

Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасына 2014-жылдын 10-сентябрында Ю.А. Богданова жаран К.У. Айталиевдин кызыкчылыгында кайрылган, ал процесстин катышуучуларынын өтүнүчүнө тиешелүү соттук териштирүүнүн жүрүшүндө чыгарылган токтом боюнча даттанууга тыюу салган бөлүгү боюнча, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүн конституциялык эмес жана

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 3, 8-бөлүктөрүнө карама-каршы келет деп эсептөөнү суранган.

Ю.А. Богданованын жаран К.У. Айталиевдин кызыкчылыгындагы өтүнүчүнөн жана тиркелген материалдардан келип чыккандай, 2014-жылдын 17-мартында чыгарылган Ленин райондук сотунун токтому менен Ю.А. Богданованын сотто четтетилбеген тергөөнүн өксүктөрүн толтуруу үчүн жазык ишин прокурорго кайтарып берүү жөнүндө өтүнүчүнөн баш тартылып, бул токтомго Бишкек шаардык сотуна даттануу үчүн он күндүк мөөнөттү берген. Бишкек шаардык сотунун коллегиясынын 2014-жылдын 15-майындагы аныктамасы менен, Ю.А. Богданованын аталган райондук соттун токтомуна карата даттануусу боюнча өндүрүш, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүнө шилтемеси менен токтотулган. Ошондой эле Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүнө шилтемеси менен Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун 2014-жылдын 5-августундагы токтому менен белгиленген шаардык соттун аныктамасы күчүндө калды, ал эми Ю.А. Богданованын көзөмөл даттануусу – канааттандыруусуз калтырылды.

Ю.А. Богданова, К.У. Айталиевдин ишиндеги учурда соттогу далилдерди изилдөө тартиби жөнүндө өтүнүч боюнча соттун токтому даттанылбастан, сотто четтетүүгө болбой турган тергөөчү тарабынан кетирилген процесстик бузууга даттанып жатканын белгилейт.

Арыз ээси, апелляциялык инстанция соту, даттанууну мааниси боюнча караган жок, жана ошонусу менен К.У. Айталиевди сот актысын андан жогору турган сот тарабынан кароого болгон укугунан ажыратты жана муну менен Кыргыз Республикасынын Конституциясынын принциптерин бузду деп эсептейт.

Конституциялык палатанын судьялар коллегиясынын 2014-жылдын 3-октябрындагы аныктамасы менен Ю.А. Богданованын К.У. Айталиевдин кызыкчылыгындагы өтүнүчү өндүрүшкө кабыл алынган.

Жогоруда өтүнүчтөрдүн предмети бири бирине окшош болгондуктан, К.Б. Иманалиевдин, Ю.А. Богданованын Айталиевдин кызыкчылыгындагы «Кыргыз

Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» конституциялык Мыйзамынын 30-беренесинин 1-бөлүгүнүн 6-пунктунун талаптарына ылайык, судья-баяндамачы 2014-жылдын 10-октябрында чыгарган аныктамасы менен бир конституциялык өндүрүшкө бириктирилген.

Кайрылуучу тарап сот жыйналышында өздөрүнүн талабын колдошуп, аны канааттандырууну өтүнүшөт.

Жоопкер тараптын өкүлдөрү – Ч.Ч. Урумкалиева жана М.И. Арзиев кайрылуучу тараптын далилдери менен макул болбой жана Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жоболору Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык келет деп жана өтүнүчтү канааттандыруусуз калтырууну суранат.

Конституциялык палата тараптардын жүйөлөрүн талкуулап, башка жактардын иш боюнча берген түшүндүрмөлөрүн угуп, иштин материалдарын изилдеп, төмөнкү тыянактарга келди:

1. «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 19-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык, Конституциялык палата кайрылууда ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу күмөн жараткан бөлүгүнө гана тийиштүү болгон предмет боюнча актыларды чыгарат.

Ошентип, бул иш боюнча Конституциялык палатанын кароо предмети болуп «бөгөт коюу чараларын тандап алуу, өзгөртүү же жокко чыгаруу» деген сөздөр менен чагылдырылган Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жоболору каралат.

1999-жылдын 30-июнундагы №62 сандуу Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодекси мыйзамдарда белгиленген тартипте кабыл алынган, 1999-жылдын 30-июнундагы №63 «Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексин колдонууга киргизүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы менен киргизилген, «Эркин-Тоо» гезитинде 1999-жылдын 21-июлунда №59-60-61-62 сандарында жарыяланган, Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук

актыларынын мамлекеттик реестрине киргизилген жана колдонуудагы болуп саналат.

2. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын (1, 16, 20, 40-беренелер) Кыргыз Республикасындагы ченемдеринин мааниси боюнча укуктун үстөмдүгүнүн принцибине укуктук мамлекеттин ажырагыс элементи катары негизделген укуктук тутум, ар бир адамдын соттук коргоого болгон укугу бардык субъектилерге көз карандысыз жана калыс соттор тарабынан тараптардын атаандаштыгынын жана тең укуктуулугунун негизинде ишке ашырылган сот адилеттигине эркин жана тең укуктуу, ошондой эле алардын мыйзамдуу кызыкчылыктарын анын ичинде соттук катачылыктардан коргоону камтыйт.

Мамлекеттин адилеттүү, компетенттүү жана таасирдүү соттук коргоону ишке ашыруу укуктарын камсыздоо милдети Кыргыз Республикасынын укуктук тутумунун түзүүчү бөлүгү болгон адам укуктарынын Жалпы декларациясынан (8-берене), Атуулдук жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактыдан (2-берене) келип чыгат.

Буга ылайык, сот адилеттиги өз маңызы боюнча адилеттүүлүктүн талаптарына жооп берген учурда гана таанылат жана укуктарды калыбына келтирүүнү майнаптуу камсыз кылат, мыйзам чыгаруучу, сот актыларын даттануу тартибин камсыз кыла турган сот инстанцияларынын тутумун түзүү аркылуу мыйзамдуу, негиздүү жана адилетүү сот актыларын чыгаруу механизм орнотууга милдеттүү.

Бул максаттарда мыйзам чыгаруучу Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинде сот чечимдерин кайра кароо жол жоболорун карады: мыйзамдуу күчүнө кире элек сот актыларына болгон даттануулар боюнча иштерди караган апелляциялык инстанциядагы сотто; мыйзамдуу күчүнө кирген сот актыларын кайра караган кассациялык жана көзөмөл инстанцияларынын сотторунда.

3. Сот адилеттигин жүргүзүп, соттор көп сандаган процесстик аракеттерди кылуу менен, өз мазмуну, таризи жана мааниси боюнча айырмаланып турган чечимдерди кабыл алышат. Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик

кодексинин негизги түшүнүктөрүн аныктаган Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 5-беренесинен алып караганда, процесстик чечимдер – бул, анык таризде чагылдырылган жана анын компетенциясынын чегинде чыгарылган жазык-процесстик укуктук сот тарабынан колдонулган актылар (өкүмдөр, токтомдор). Соттук териштирүүнүн жүрүшүндө чыгарылган өкүм, соттун башка чечими боюнча жазык иши маңызы боюнча чечилет, же аларды чыгаруу менен конкреттүү бир адамга карата жазык иши боюнча өндүрүш жыйынтыкталат да, жыйынтык соттук чечимдер болуп саналат. Алардын катарына, өкүмдөн башка, негизинен токтомдор кирет: жазык ишин же жазык куугунтуктоосун токтоткондугу; медициналык мүнөздөгү мажбурлоо чараларды колдонгондугу же колдонуудан баш тарткандыгы жөнүндө; тарбиялык таасирдеги мажбурлоочу чараларды колдонуу менен жашы жете электерге карата жазык ишин токтотуу жөнүндө. Жазык иши боюнча сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө же соттук териштирүүнүн жүрүшүндө чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун башка токтомдору жыйынтыктоочу эмес (ортосундагы) актыларга кирет.

Ортодогу актыларды чыгаруу жолу менен сот тарабынан чечилген маселелер Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин ар кайсы бөлүмдөрүндө жөнгө салынат, алар жазык сот өндүрүшүнүн ар кайсы стадияларында чыгарылат: жазык иши боюнча сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө; соттук териштирүүнүн жүрүшүндө; өкүмдү же башка жыйынтыктоочу соттун чечимин ишке ашыруунун убагында келип чыккан маселелерди чечүү учурунда.

Конституциялуулук предметине даттанып жаткан Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинде сөз соттук териштирүүнүн жүрүшүндө чыгарылган биринчи инстанциядагы сот актылары жөнүндө болот. Соттук териштирүүнүн убагында чыгарылган ар бир токтом өзүнүн: алар тарабынан чечилген маселелердин алкагын; чыгаруу процедурасын (өз өзгөчөлүктөрү менен окуялардын катарында); бекитүү тартибин; сот териштирүүсүнүн катышуучуларына маалымат жеткирүүнү жана даттанууга

болгон мүмкүнчүлүгүн камтыйт. Алар ишти андан аркы жылышына, процесстин пайда болушуна, өнүгүшүнө, аяктоосуна таасир кылат, алардын жардамы менен сот өтүнүчтү канааттандыруу же баш тартуу, далилдерди иликтөө маселелерин, соттук териштирүүнүн уюштуруу ж.б. жөнүндө чечимди кабыл алат. Ошону менен, сот териштирүүсүнүн жүрүшүндө чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун токтому сот адилеттигин жүргүзүү учурунда чыккан суроолорго жооп берет, жазык ишин маңызы боюнча жана акылга сыяр мөөнөттүн ичинде чечилишин камсыз кылуу менен процесстин катышуучулары тарабынан алардын укугун ишке ашыруу жана алар өз процесстик милдеттерин аткарышын камсыз кылуу үчүн зарыл болгон максаттарды түзүү максатын көздөйт.

Сот териштирүүсүнүн жүрүшүндө чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун токтому, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 1-бөлүгүндө чагылдырылган мыйзам чыгаруучунун позициясынан алып караганда, процесстин катышуучуларынан апелляциялык тартипте жыйынтыктоочу актыны чыгарганга чейин жеке даттанууну же жеке сунушту алып келүү жолу менен даттануу жүргүзөт. Мындай актылар өз алдынча даттанылат, анткени өкүмдүн мазмуну менен түз байланышта турбайт (күнөөлүүлүгү жана жазалоо же жазык-укуктук таасир этүүнүн башка чаралары колдонуу жөнүндө маселеге кирбейт), болгону сот териштирүү убагында келип чыккан айрым маселелерди камтыйт. Бул учурда мындай токтомдорду текшерүү мүмкүнчүлүгүн өзүнөн жогору турган сот инстанциясынын пикиринен көз каранды болуп, бул ишти кароо учурунда биринчи инстанциядагы сот коё албайт, анткени анда чечилип жаткан маселелер жазык ишинин маңызына таандык эмес жана сотто каралып жаткан иш боюнча соттун корутундуларын алдын ала чечпейт. Андан сырткары, мындай токтомдорго даттануу тартиби иштин андан ары жылышына тоскоол болбойт.

Сот териштирүүсүнүн убагында чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун токтомдоруна даттануунун негизги багыты алардын катачылыгынын (мыйзамсыздыгын жана негизделбегендигин) өз убагында жоюу жана бузулган

укуктарды оперативдүү калыбына келтирүү, акылга сыяр мөөнөттө тоскоолдуктарды жоюу зарылдыгы болуп саналат.

Аны менен бирге, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүндө сот териштирүүсүнүн убагында чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун токтомуна даттануу жөнүндө жалпы эрежелерден алып салуу каралган. Ошентип, арыз ээлери Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүндөгү ченемдик жоболордун конституциялуулугу талашка түшкөн, процесстин катышуучуларынын өтүнүчтөрүнө, бөгөт коюу чараларын тандоо, өзгөртүү же жокко чыгарууга тиешелүү сот териштирүүсүнүн убагында чыгарылган токтом Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 38-бөлүмүндөгү эрежелер боюнча даттанууга жатпайт. Буга ылайык, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүндө көргөзүлгөн токтомдор жеке даттануу же жеке сунуш алып келүү жолу менен даттанууга жатпайт.

Жазык процессинде өтүнүч – бул процесстин катышуучусунун кандайдыр бир процесстик аракеттерди аткарууга же кандайдыр бир чечимдерди кабыл алууга болгон өтүнүчү. Негизинен, сот териштирүүсүнүн жүрүшүндө жаңы күбөлөрдү, эксперттерди жана адистерди чакыруу, далилдерди жана документтерди талап кылуу жөнүндө, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин талаптарын бузуу жолу менен алынган далилдерди алып салуу жөнүндө, мурдагы сурак берип жаткан жабырлануучуну, күбөнү сот жыйналыштын жүрүшүндө кайра сурак жөнүндө өтүнүч, бул же тигил сот экспертизасын кошумча, кайталап жүргүзүү туралуу, күбөлөрдүн, жабырлануучунун көрсөтмөлөрүн ачыкка чыгаруу жөнүндө жана башка өтүнүчтөр айтылышы мүмкүн.

Өтүнүчтөр институту жазык процессине тартылган жактардын өз процессуалдык укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоонун мыйзамдуу каражаттарынын ар түрдүүлүгү. Өтүнүчтү алып келүү жазык сот өндүрүш тармагына тартылган жарандардын укуктарын жана мыйзамдуу

кызыкчылыктарынын маанилүү кепилдиги, ишти толук жана объективдүү кароо, негизделген жана адилет өкүмдү чыгаруу болуп саналат.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодекси менен белгиленген, иш боюнча жыйынтык чечим чыгарылганга чейин сот процессинин катышуучуларынын өтүнүчтөрүнө карата сот текшерүүсүнүн убагында чыгарылган биринчи инстанциядагы сот токтомдоруна даттанууга түздөн-түз тыюу салынышы, жогоруда көргөзүлгөн токтомдор менен чечилген маселелер жыйынтык актыны чыгарууга түздөн түз тиешеси бардыгы жана өкүмдүн мазмуну менен байланыштуу болушу менен шартталган. Андай болбогондо, биринчи инстанциядагы соттордун жыйынтыктоочу актылары чыкмайынча өзүнөн жогору турган инстанцияга соттордун буга окшогон токтомдоруна даттануу мүмкүндүгү жогорку турган инстанциялар тарабынан биринчи инстанциядагы соттордун ишинин жүрүшүнө көзөмөл жүргүзүүсүнө алып келет, жана буга ылайык, аларга өздөрүнүн дискрециялык ыйгарым укуктарын аткаруусуна кийлигишүүгө алып келет, бул сот адилеттигин жүргүзүү учурунда соттун (судьянын) көз карандысыздык конституциялык принцибин кармоо көз карашынан караганда жол берилбейт. Андан сырткары, мындай даттануу мүмкүнчүлүгү сот процессинин мөөнөтүнүн акталбаган созулушуна алып келет, жана, натыйжада ишти акылга сыяр мөөнөттө кароо принциби бузулат.

Аны менен бирге, жогоруда айтылгандардан караганда, сот процессинин катышуучуларына тиешелүү соттук териштирүүдө чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун токтому, жогорку инстанция тарабынан сот көзөмөл объектилеринин катарынан чыгарылып салынат дегенди түшүндүрбөйт. Каралып жаткан токтомдордун укуктук маңызы, жазык сот өндүрүшүндөгү алардын функционалдык багыты аларды жыйынтыктоочу соттун чечими менен бир убакта даттануу зарылдыгын белгилейт (Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 39-бөлүмүнүн эрежелери боюнча). Бул учурда, аталган токтомдордун мыйзамдуулугун жана негизделгендигин текшерүү кечирээк мөөнөткө жылдырылат. Даттануунун мындай тартиби, биринчиден, соттук коргоого болгон конституциялык укукту, негизинен жогорку инстанцияларга сот чечимдерине

даттануу укугун камсыз кылат, экинчиден, биринчи инстанциядагы сотто жазык ишинин каралашын акталбаган кечиктирүүсүз кароо кепилдиги болуп кызмат кылат, үчүнчүдөн, соттун жыйынтыктоочу чечимдерин текшерүү менен бир убакта карап, чечиле турган маселелерди кароого апелляциялык инстанциядагы сотторго зарылдыксыз көп иш жүктөлбөйт.

Андан сырткары, өтүнүчтү негиздүү жана мыйзамдуу чечүүгө болгон укукту ишке ашырууга байланыштуу биринчи инстанциядагы соттун сот териштирүүлөрүнүн убагында бузулган укуктарды коргоо жана калыбына келтирүү, ага кайрадан арыз берүү мүмкүнчүлүгү менен кепилденет (Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 123-беренеси), анын ичинде апелляциялык сотто да, бул учурда апелляциялык инстанциянын соту өтүнүчкө, ал биринчи инстанциядагы сот тарабынан канааттандырылбаган себептен гана канааттандыруудан баш тартууга укуксуз (Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 345-беренесинин 5-бөлүгү).

Аны менен бирге, процесстин катышуучуларынын өтүнүчүнө байланыштуу биринчи инстанциядагы соттун токтомун өз алдынча даттанууга мыйзамда белгиленген тыюу салуу, аларга жалпы даттанууга мүмкүн эмес дегенди билдирбейт, анткени талашка түшкөн ченемдик жобону башкача түшүнүү соттук коргоого болгон конституциялык укукту бузууга алып келмек. Ошондой эле белгилей кетүү керек, талашка түшкөн инстанциядагы соттун токтомдорунун ченемдик жоболоруна даттануу тартибин мыйзамдык жөнгө салуу жетишээрлик ачык эмес мүнөзгө ээ. Мыйзамдын так эместиги жана ачык эместиги бир жактуу эмес талкуулоо мүмкүндүгүн жаратат, буга ылайык, анын ченемдерин өзү билгендей колдонууга алып келет, буга байланыштуу жарандардын укугун, эркиндигин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын мамлекеттик коргоо кепилдигин начарлантуучу каршы келе турган мыйзам колдонуу практикасы түзүлдү.

Буга байланыштуу, мыйзам чыгаруучу даттанууга жатпай турган соттун ортодогу актыларын, ал эми сот актысы чыкканга чейин өз алдынча даттанууга жаткандарды, ошондой эле жыйынтыктоочу сот актысы менен бирге даттанууга жаткандарды так чектеп бериши керек.

4. Конституция, мыйзам чыгаруучуга адамдын жана жарандын укугун жана эркиндигин чектөөнү өткөрүп берип, ар биринин эркиндикке жана жеке кол тийбестикке болгон укугу менен мамлекеттин сот адилеттигин жүргүзүү аркылуу жалпы мааниге ээ конституциялык баалуулуктарды камсыз кылуу милдетинин ортосундагы шайкештикти камсыз кыла турган мыйзамдык механизмди иштеп чыгууга милдеттендирет (20-берене). Ошентип, жазык-процесстик мыйзам, анын тергөө өндүрүшүнүн жана сот териштирүүсүнүн жүрүшүндөгү жөнсүз жүрүш-турушунун алдын алуу максатында айыпталуучу менен соттолуучуга карата мамлекет тарабынан колдонулган мажбурлоонун атайын чаралары каралган, алар бөгөт коюу чаралары деп аталат (Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 101-берене). Бөгөт коюу чараларын тандоо, өзгөртүү же жокко чыгаруу учурунда тергөөчү, прокурор, сот ар бир учурда аларды тандоо, өзгөртүү, жокко чыгаруу же узартуу зарылдыгын жана негиздүүлүгүн негиздеп бериши керек (Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 6, 102, 103-беренелер). Бул учурда, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодекси алгачкы текшерүү органы, тергөөчү, прокурор жана соттун аракеттерин жана чечимдерин даттануу принцибин жана ошондой эле сот чечимдерин кайра карап чыгуу тартибин бекитти (Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 25-берене, 126-берене, 39, 41-1, 42-бөлүмдөр). Мындай укукту берүү жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын укугун жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын камсыз кылуу зарылдыгы менен шартталган жана жазык иши боюнча өндүрүш процессинде кетирилиши мүмкүн болгон эреже бузуулар менен катачылыктарды жоюуга багытталган.

Бирок, кассациялык жана көзөмөл тартипте бөгөт коюу чараларын тандоо, өзгөртүү же жокко чыгаруу жөнүндө соттун токтомуна даттануудагы мыйзамдык иш чаралардын жетишсиз иштелип чыккандыгы ар кандай мыйзам колдонуу практикасына алып келип, кээбирде мындай токтомдорго даттануулар каралат, башка учурларда кароосуз калтырылат.

Буга байланыштуу, Конституциялык палата мыйзам чыгаруучу укугу жана эркиндиги бузулган жарандарга мыйзам тарабынан тыюу салынбаган

ыкмалардын бардыгын колдонуу менен аларды чындап коргоого жетише алган тиешелүү процесстик механизмерди түзүү мүмкүндүгүн түзүү боюнча өз убагында тиешелүү чараларды көрүшү керек. Бул учурда мыйзам чыгаруучу Кыргыз Республикасынын укуктук тутумунун бир бөлүгү болуп саналган эл аралык ченемдерди эске алышы керек. Негизинен, Атуулдук жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт кайтарууга алуу же камакка кармоо аркылуу эркиндигинен ажыраган ар бир адамга мыйзамдын сакталышына карата сот тарабынан токтомду токтоосуз чыгарууну белгилейт (9-беренесинин 4-бөлүгү). Андай болбосо, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 6, 24-беренелеринде каралган конституциялык баалуулуктар жазык-процесстик мыйзамдын алкагында тиешелүү өлчөмдө ишке ашырылбай калат.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин бөгөт коюу чараларын тандоо, өзгөртүү же жокко чыгарууга таандык болгон биринчи инстанциядагы соттун сот териштирүү убагында чыгарган токтомуна апелляциялык тартипте даттанууга тыюу салууну жөнгө салган 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жоболору, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 41-1, 42-бөлүмдөрүндө каралган тартипте даттанылса Конституциясынын 20-беренесинин 5-бөлүгүнүн 3, 8-пункттарына, 24-беренесинин 1, 3-бөлүктөрүнө жана 40-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келбейт.

Жогоруда баяндалгандын негизинде, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 6-бөлүгүнүн 1-пунктун, 8, 9- бөлүктөрүн, «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 46, 47, 48, 51, 52-беренелерин жетекчиликке алып Конституциялык палата

Ч Е Ч Т И:

1. Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин бөгөт коюу чараларын тандап алуу, өзгөртүү же жокко чыгарууга таандык болгон биринчи инстанциядагы соттун сот териштирүү убагында чыгарган токтомуна

апелляциялык тартипте даттанууга тыюу салууну регламенттеген 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жоболору Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 5-бөлүгүнүн 3, 8-пунктарына, 24-беренесинин 1, 3-бөлүктөрүнө, 25-беренесинин 1-бөлүгүнө, 40-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келбейт деп таанылсын.

2. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексине ушул чечимдин жүйөөлүү бөлүгүнөн келип чыккан тиешелүү өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизсин.

3. Чечим жарыяланган учурдан тартып күчүнө кирет. Чечим акыркы, даттанууга жатпайт.

3. Чечим бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кызмат адамдары, коомдук бирикмелер, юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана республиканын бардык аймагында аткарылууга жатат.

4. Чечим Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарынын расмий басылмаларында, Конституциялык палатанын расмий сайтында жана «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын Жарчысына» жарыялансын.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖОГОРКУ СОТУНУН КОНСТИТУЦИЯЛЫК ПАЛАТАСЫ

Бул иш боюнча судья Э.Т. Мамыровдун, Э.Ж. Осмонбаев жана К.С. Сооронкулованын өзгөчө пикирлери бар (төмөндөгүнү караңыз).

Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн конституцияга ылайыктыгын текшерүү жөнүндө жарандар К.Б.

Иманалиевдин жана Ю.А. Богданованын кайрылуусунун негизинде жүргүзүлгөн иш боюнча Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын чечиминин жүйөөлүү бөлүгүнө Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын судьясы Э.Т. Мамыровдун

Ө З Г Ө Ч Ө П И К И Р И

Конституциялык палата, талашка түшкөн ченемди текшерүү процедурасын жүргүзүп, ЖПКнын 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн конституцияга ылайык экендиги тууралуу жыйынтыкка келди. Мында Конституциялык палата, өзүнүн позициясын негиздөө менен талашка түшкөн ченемди чечмелөөдө тандап мамиле кылуу ыкмасын пайдаланды. Анын ичинде чечимдин жүйөөлүү бөлүгүнүн 3-пунктунда биринчи инстанциянын сотунун соттук териштирүүнүн жүрүшүндө чыгарган ЖПКнын 339-беренесинин 1-бөлүгүндөгү мыйзам чыгаруучунун позициясында келтирилген токтомуна процесстин катышуучулары жыйынтыктоочу актыны чыгарганга чейин жеке даттануу же жеке билдирме жолу менен апелляциялык тартипте даттанылышы мүмкүн. Конституциялык палата ЖПКнын 339-беренесинин 2-бөлүгү биринчи инстанциянын сотунун токтомдорун апелляциялык тартипте даттанууну жалпы эрежеден алып салууну жана ага ылайык, ЖПКнын 339-беренесинин 2-бөлүгүндө белгиленген токтомдорго жеке даттануу же билдирме жолу аркылуу даттанылышы мүмкүн деп белгилейт. Ошентип Конституциялык палата Жазык-процесстик кодексин талашка түшкөн ченеми тарабынан биринчи инстанциянын сотунун токтомдорун жыйынтыктоочу акты чыгарылганга чейин **түздөн-түз даттанууга** тыюу салуу киргизилген деген жыйынтыкка келет. Мындай актылар Конституциялык палатанын пикиринде, жыйынтыктоочу акты менен бирге даттанылууга тийиш. Болбосо Конституциялык палата эсептегендей, биринчи инстанцияны жогорку сот

инстанциялары тарабынан көзөмөлдөөгө жана алардын өзүнүн дискрециялык укуктарын ишке ашырууга кийлигишүүгө, ошондой эле сот процессин акталбаган создуктурууга алып келмек.

Жазык-процесстик кодекстин талашка түшкөн ченемин чечмелөөнү катачылык деп эсептейм. ЖПКнын 339-беренесинин 2-бөлүгү биринчи инстанциянын сотунун токтомдоруна Конституциялык палатанын чечиминин жүйөөлүү бөлүгүнүн 3-пунктунда чечмелегендей түздөн-түз даттанууга тикелей тыюу салууну камтыбайт. Бул ченем 2-бөлүктө саналып өткөн биринчи инстанциянын сотунун токтомдоруна Жазык-процесстик кодекстин 38-бөлүмүнүн эрежелери боюнча апелляциялык тартипте даттанууга тийиш эместигин белгилейт. Буга ылайык талашкан бөлүгүнүн мааниси жана мазмунунан соттук териштирүүлөрдүн жүрүшүндө кабыл алынган жана сот адилеттигин ишке ашырууда келип чыккан учурдагы маселелерди чечүүгө багытталган саналып өткөн токтомдор кассациялык тартипте даттанылууга тийиш. Бул 2011-жылга чейин биринчи инстанциянын сотунун ЖПКнын 339-беренесинин 2-бөлүгүндө саналып өткөн маселелер боюнча аракеттенген токтомдоруна кассациялык тартипте даттанылган соттук практикасы менен дагы тастыкталат. ЖПКнын 339-беренеси жана анын ичинде бул берененин 2-бөлүгү 1999-жылдан бери, башкача айтканда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан кабыл алынган учурдан бери эч кандай өзгөрүүгө учурган эмес.

Сот адилеттиги сырттан кысымы жок ишке ашуусуна, ал эми судья мыйзамды гана колдонуу менен чечим кабыл алышына умтулуу кандайдыр бир каршылыкты пайда кылышы мүмкүн эмес. Бирок эгерде судьянын тышкы таасирлерден толугу менен көз карандысыздыгы мүмкүн болсо, анда субъективдүү калыстык салыштырмалуу гана болушу мүмкүн, анткени судья башка адамдар сыяктуу эле өзүнүн көз караштарынан дагы, өзүнүн эмоцияларынан дагы дээрлик алыстоого күчү жетпейт. Ушуга байланыштуу мыйзам чыгаруучу ЖПКнын 339-беренесинин 2-бөлүгүндө саналып өткөн токтомдорго түздөн-түз даттануу мүмкүнчүлүгүн алдын ала караган. Мында тараптарга ортодогу мүнөздү алып жүрүүчү биринчи инстанциянын сотунун

токтомдоруна арыздануу мүмкүнчүлүгүн берүү, алар тарабынан соттук процессти созуу жана жыйынтыктоочу актыны чыгаруу максатында пайдаланылышы мүмкүн. Ошондуктан мыйзам чыгаруучунун милдети ишти ылайыктуу мөөнөттө кароонун принциптери жана укук жана эркиндиктерди соттук коргоого соттун даттанууга жатпаган, жыйынтыктоочу актыны чыгарганга чейин апелляциялык жана кассациялык тартипте даттанууга жаткан жана жыйынтыктоочу акты менен бирге даттанылган туура балансты белгилеш керек.

Сот өндүрүшүнүн инстанциялык тартипте курулушу кетирилген катачылыктарды оңдоо механизмдин түзүү менен, ошондой эле сот бийлигин алып жүрүүчүнүн биринин жыйынтыктарын экинчисинин жыйынтыктары менен текшерүү зарылчылыгы менен дагы байланыштуу экендигин белгилей кетүү керек.

Конституциялык палатанын чечиминин жүйөөлүү бөлүгүнүн карама-каршылыктуулугу 4-пунктунан дагы байкалат. Эгерде 3-пунктта Конституциялык палата биринчи инстанциянын сотунун Жазык-процесстик кодекстин 339-беренесинин 2-бөлүгүндө белгиленген токтом **түздөн-түз даттанылбаса** деп далилдесе, анда бул пунктта тандоо, өзгөртүү, жокко чыгаруу чараларына тиешелүү токтомдорго башкача жыйынтыктоо болот. Конституциялык палата биринчи инстанциянын тандоо, өзгөртүү же бөгөт коюу чараларын жокко чыгарууга тиешелүү болгон токтомдорун апелляциялык тартипте даттанууга тыюу салуу, аларга кассациялык жана көзөмөлдөө тартибинде даттанууга болбой тургандыгын билдирбейт. Мындай жыйынтыкты Конституциялык палата Атуулдук жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакты сот тарабынан камакка алуунун же камакта кармалуусун эркинен ажыратылган ар бир адамга карата мыйзамдуулугу боюнча токтом чыгаруунун кечиктирилгис экендигин белгилей тургандыгына негиздейт.

Жазык-процесстик кодекстин талашка түшкөн ченемдерин мындай чечмелөөгө (түшүндүрүүгө), конституциялык сот адилеттигинин башкы өзгөчөлүгү мыйзамдардын ченемдерин Конституцияга ылайык/ылайык эмес көз

карашынан алганда даттанууну изилдөө, анализдөө жана баа берүү болуп саналгандыктан жол берилбеши керек деп эсептейм.

Буга байланыштуу Конституциялык палатанын чечиминин жүйөөлүү бөлүгү чечимдин корутунду бөлүгүндө чыгарган жыйынтыкка ылайык келбейт. Конституциялык палата, Конституцияга карама-каршы келбеген талашка түшкөн ченемди таануу менен, чечимдин жүйөөлүү бөлүгүндө ЖПКнын 339-беренесинин 2-бөлүгүндөгү маани жана мазмундан соттук териштирүүнүн жүрүшүндө кабыл алынган жана сот адилеттигин ишке ашырууда пайда болгон учурдагы маселелерди чечүүгө багытталган токтомдор кассациялык тартипте даттанылат деп көрсөтүшү керек болчу.

Айрым ченемдик укуктук актылар жетишерлик ачык мүнөздө эместиги жана бул демилгеленген актылардын начар иштелип чыккандыгы, алардын шашылыш кабыл алынгандыгы, анын жыйынтыгында ченемдерди ар кандай түшүнүү жана аларды пайдалануу келип чыгаары баарына маалым. Бирок, соттун бир маселе боюнча ортодогу актысы түздөн-түз даттанылбайт, ал эми талашылган ченемде үтүр аркылуу саналган соттун башка маселе боюнча актысы кассациялык жана көзөмөлдөө тартибинде түздөн-түз даттанылган Конституциялык палата менен колдонулган ченемдин тандалма чечмелөөнү жаңылыш деп эсептеймин.

Судья

Э.Т. Мамыров

Жарандар Иманалиев Курманбек Белековичтин жана Богданова Юлия Алексеевнанын Айталиев Кучурбек Уяловичтин кызыкчылыгында кайрылуулары боюнча Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын 19-декабрь 2014-жылдагы Чечимине Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын судьялары Э.Ж. Осмонбаевдин жана К.С. Сооронкулованын

Ө З Г Ө Ч Ө П И К И Р И

1. Кыргыз Республикасынын жазык-процесстик мыйзамына ылайык соттук катачылыктарды четтетүүнүн ыкмаларына апелляциялык жана кассациялык даттануу (илимий көз караштан алганда даттануунун адаттагы формасы деп аталган), көзөмөл тартиби жана жазык иштерин жаңы ачылган жагдайлар боюнча кайра баштоо (даттануунун өзгөчө формасы) сыяктуу сот чечимдерин кайра кароо формасы кирет.

Бул иштеги текшерилип жаткан ЖПКнын 339-беренеси соттук териштирүүнүн учурунда чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун токтомдоруна жеке даттануу келтирүү эрежелерин жөнгө салат. Жазык процессиндеги иштин негизине кийлигишпей туруп, айрым маселелерди (күнөөлүүлүк жана жаза маселелери) өзүнчө чечкен соттук актыга жеке даттануунун мааниси өкүмдөн тышкары даттанууда турат. Өкүм менен тыгыз байланышпаган биринчи инстанциядагы соттун аракеттерине жана чечимдерине жеке тартиптеги даттанууну киргизүү адаттагы даттануунун толук кандуулугуна таасирин тийгизбейт, тескерисинче, аны жеңилдетет, өкүмдүн тууралыгын чечүү жөнүндөгү маселеде маанилүү болбогондорун четтетет. Мындай чечимдердин болуусунун өзү эле, даттануунун өзүнчө тартибинин бардыгынын максатка ылайыктуулугун божомолдойт. Алардын катачылыгынан ошол сот актыларына байланыштуу болгон тикеден-тике мыйзамдуу кызыкчылыктар жабыркап калышы мүмкүн. Андыктан, аларга даттануунун негизги багыты мындай сот

чечимдеринин мыйзамсыздыгын же туура эместигин өз убагында четтетүү зарылдыгы таанылат.

Биринчи инстанциядагы соттун жыйынтыктоочу болбогон токтомдоруна жеке даттануу тартибине аракеттеги укуктук жөнгө салуу системасында 339-берененин 2-бөлүгү жеке даттануу, же сунуштама келтирүүнүн жалпы эрежесине алып салууну киргизген (ЖПКнын 339-беренесинин 1-бөлүгү). Мыйзамдын өзүндө өзгөчө белгиленгендерден башка бардык чечимдерге жеке даттануу мүмкүнчүлүгү олуттуу кемчиликтерге ээ. Атап айтканда, биринчи инстанциядагы соттун токтомдорунун көпчүлүгү тараптардын өтүнүчү боюнча соттук териштирүүнүн жүрүшүндө чыгарылат (өтүнүчтөрдү келтирүү учурларын чектөө, же толук көрсөтүү кажетсиз). Мындай учурда, ЖПКнын 339-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык соттун жыйынтыктоочу болбогон токтомдорунун көпчүлүгүнө жеке даттануу же сунуштама берүү жолу менен даттанууга мүмкүн болбойт. Жазык-процесстик кодекси мындай токтомдорду жыйынтык акты менен бир убакта даттанууну милдеттендирген ченемдерди караган эмес, бирок, бул аларды жалпысынан даттанууга мүмкүн эмес дегенди билдирбейт, башкача болгондо соттук коргоого болгон укуктун чектелбеген мүнөзү жөнүндөгү Конституциянын ченемине түздөн-түз карама-каршылыгын билдирмек. Соттук тажрыйба көргөзгөндөй, апелляциялык инстанциядагы соттор мындай даттанууларды апелляциялык даттануу менен бир убакта кароого кабыл алат. Ошону менен бирге, иштин мындай абалын Конституцияга толугу менен ылайык келет деп айтууга болбойт, кээ бир учурларда соттун токтомунун маанисине жана багытына жараша жыйынтыктоочу актыны чыгарганга чейин кийинкиге калтырылган соттук текшерүү өз убагында болбой калышы мүмкүн, ал болсо, процесстин катышуучуларынын бузулган укуктарын соттук коргоодогу маанисинин жоголушуна алып келет. Укуктардын жана эркиндиктердин бузулушун табууга жана четтетүүгө өз убагында чара көрбөө, өзгөчө кийин аларды калыбына келтирүүгө мүмкүн болбой калган учурларда, мамлекет жана анын органдары тарабынан өзүнүн конституциялык милдеттерин аткарбагандык катары бааланууга жатат. Андыктан, мыйзам чыгаруучунун милдети укук жана

эркиндиктери бузулган жарандарга мыйзам тыюу салбаган ыкмаларды колдонуу менен аларды анык коргоого жетишүүгө мүмкүн болгон тийиштүү, анын ичинде процессуалдык механизмдерди да түзүп берүү саналат.

Буга караганда, мыйзам чыгаруучу өз алдынча даттанууга жана жыйынтык актылар менен бир убакта даттанууга жаткан биринчи инстанциядагы соттун жыйынтыктоочу болбогон токтомдорунун критерийлерин так аныктоосу зарыл. Мисалы, өзүнүн укуктук табиятына байланыштуу, сот адилеттигине жетүү жана ишти акылга сыярлык мөөнөттө кароо укугун бузган; иштин андан аркы жылышына тоскоолдук жараткан (мисалы, жазык ишин прокурорго кайтаруу жөнүндөгү, жазык иши боюнча өндүрүштү токтотуп туруу жөнүндө, соттук териштирүүнү кийинкиге калтыруу жөнүндө); аларды чыгаруу учурунда жазык-процесстик мыйзамын олуттуу бузуу болгондо жана мында бузулган укуктарды иш боюнча акыркы чечимди чыгаруудан кийин калыбына келтирүүгө болбогондо; иштин чыныгы жагдайлары жөнүндөгү корутундуларды, далилдерди баалоо, жоруктарды квалификациялоо, соттолгонго жаза чектөөнү камтыган өкүмдүн мазмуну менен түз байланышта болбогондо токтомго өз алдынча жыйынтык актысын чыгарганга чейин даттанууга болот.

Биринчи инстанциядагы соттун жыйынтыктоочу болбогон бардык башка актылары чечилүүсү өкүмдү чыгарууга байланышкан маселелер боюнча жана аларга даттануу биринчи инстанциядагы соттун соттук териштирүүсүнүн жүрүшүнө тоскоол болбогондо, өзүнчө жеке даттануунун жалпы эрежесинен алып салынуусу мүмкүн жана жыйынтыктоочу акт менен бир убакта даттанууга тийиш. Жалпысынан, мындай алып салуу жогору турган сот инстанциялары тарабынан биринчи инстанциядагы соттун ишти кароосунун жүрүшүнө күнүмдүк көзөмөлдү, демек, алардын дискрециялык ыйгарым укугун жүзөгө ашырууну алып салуу көз карашынан караганда өзүн актаган болуп саналат. Бул иш боюнча Конституциялык палатанын чечиминен келип чыккандай, соттун мындай чечимдеринин мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн соттук текшерүү мүмкүнчүлүгү бул учурда четтетилбейт, - болгону ал бир аз кечирээк мөөнөткө жылдырылат жана өкүм чыгарылгандан кийин жүзөгө ашырылат.

Жеке даттануунун тартибин жөнгө салууда, соттук чечимдерди кайра кароонун өз алдынча түрү катары адаттагы даттануунун тартибинен өзүнүн максаттары жана милдеттери боюнча, соттук чечимдердин түрлөрү, даттануунун заты, даттанууну берүүчү укукка ээ адамдардын чөйрөсү, жеке даттанууну чечүү процедурасы боюнча, алар боюнча кабыл алынган чечимдердин түрү боюнча жана аларды аткаруу тартиби боюнча айырмаланып тураарын эске алуу керек. Ошону менен бирге, чексиз даттанууга жол берүү даттануу укугунан кыянаттык менен пайдалануу коркунучуна, иштин жылышына тосколдук кылууга жана жайлатууга алып келе алат. Андыктан, жеке даттанууга жыйынтыктоочу болбогон сот актыларынын мыйзамда көрсөтүлгөн гана тизмеси боюнча жол берилүүсү тийиш. Өкүмдөн тышкаркы алардын даттануу учурлары жалпы эрежелерден мыйзамда түз көрсөтүлгөн алып салууну түзүшү тийиш.

Ошентип, даттанууга жаткан жана жатпаган жыйынтыктоочу болбогон соттук актылардын ортосунда кандайдыр бир тең салмактуулукту орнотуу зарыл. Максат-бир жагынан, иштин бардык жагдайларынын толук жана объективдүү изилдөөнү камсыз кылууда, ал эми экинчи жагынан – процесстин катышуучуларынын укуктарын жүзөгө ашыруунун шарттарын кепилдөө жана зарыл болгон учурда аларды ыкчам калыбына келтирүү, иштин андан аркы жылуусуна болгон тоскоолдуктарды жоюуда турат. Азыркы учурда жазык иштери боюнча жыйынтыктоочу болбогон сот чечимдеринин маанилүүлүгү жана жайылтылгандыгы алардын айырмалоочу критерийлеринин мыйзамдуу бекитилишин жана аларды кабыл алуу процедурасы кандай болсо, ошондой эле даттануусу майда-чүйдөлөрүнөн бери жөнгө салууну таануулайт.

2. Жалпысынан таанылган эл аралык укук ченемдерге ылайык, эркиндикке жана жеке кол тийгистикке болгон укук адам укугунун негизги ажыратылгыс укуктарына кирет. Ар кимдин эркиндикке жана кол тийгистикке болгон укуктарынын конституциялык кепилдиги Конституциянын 24-беренесинин кеңири жоболорунда камтылган, алардын мааниси жана мазмуну боюнча бул укукту чектөө мүмкүнчүлүгү соттун чечими боюнча, жана мыйзамда бекитилген негизде жана тартипте гана уруксат берилет (24-берененин 3-бөлүгү). Ошентип,

эркиндикти жана жеке кол тийгистикти чектөө мүмкүнчүлүктөрү түздөн түз Конституция тарабынан алдын ала аныкталат жана чектөөчү чаралар сот адилеттигинен башка, кандайдыр бир башка процедураларда жол берилбейт. Демек, эркиндик жана жеке кол тийгистик укукту чектөөгө байланыштуу жагдайларда соттук коргоонун кепилдиктери өзгөчө мааниге ээ болушат.

Коомдун кызыкчылыгы мамлекетти жазык жоопкерчиликтүү адамдарга карата эркиндикти жана жеке кол тийгистикти чектөөнү колдонууга мажбурлайт, мындай чектөөлөр мыйзам тарабынан жазык-процесстик бөгөт коюу чаралары түрүндө бекитилген. Бөгөт коюу чаралары мажбур болгон мүнөздө болушат жана эки бирдей максатка ээ – жазык сот өндүрүшүнүн милдеттеринин ийгиликтүү аткарылышына өбөлгө түзүү (жазык жоопкерчиликтүү адамдардын тийиштүү жүрүм-турумун камсыздоо, алардын тергөөдөн жана соттон жана жазасын өтөөдөн баш тартуусунун алдын алуу, бул адамдардын эркиндикте жүрүүсүнүн коомдук коркунучтуулугун жана чындыкты ачууда реалдуу, же мүмкүн болгон тоскоолдуктарды четтетүү) жана эркиндик жана жеке кол тийгистик укугун мыйзамсыз жана негизсиз чектөөгө жол бербөө. Жазык процессинде жалпынын жана жеке кызыкчылыктардын тең салмактуулугуна жетишүү өзгөчө мааниге ээ. Буга ылайык, эркиндикке жана жеке кол тийгистикке болгон укукту чектөө жазык-процесстик мыйзамдын жазма буйруктарын катуу сактоо алдында гана орун алуусу тийиш жана жүйөөлөнүшү зарыл.

Жазык-процесстик кодексине ылайык бөгөт коюу чаралары болуп, жазык иши боюнча тергөө жана териштирүүнүн убагында айыпталуучуга анын туура жүрүм-турумунун алдын алуу жана өкүмдү аткарууну камсыз кылуу үчүн колдонуучу мажбурлоо чарасы саналат. Бөгөт коюу чараларына: эч жакка кетпөө жөнүндө колкат алуу; жеке кепилдик, аскер бөлүгүнүн командованиясинин байкоо жүргүзүүсүнө берүү; күрөө; үй камагы; камакка алуу кирет (ЖПК 101-беренесинин 1, 2-бөлүктөрү).

Айыпталуучуга, же соттолуучуга бөгөт коюу тергөөчү, прокурор, ошондой эле сот тарабынан колдонулат (ЖПКнын 5-беренеси). Сот бөгөт коюу чараларын жазык сот өндүрүшүнүн сотко чейинки баскычтарында да, биринчи

инстанциядагы ишти кароонун жүрүшүндө да колдоно берет. Жазык-процесс кодексине ылайык, жазык процессинин баскычына көз каранды болгон мындай чечимдерди чыгаруу орчундуу тажрыйбалык мааниге ээ, мындан, атап айтканда, жогору турган инстанциядагы сотко даттануу көз каранды. Мындайынан алганда, бөгөт коюу чарасы катары камакка алуунун негиздерин жана тартибин жөнгө салган ЖПКнын 110-беренесинин 10-бөлүгүнүн экинчи абзацы судьянын бөгөт коюу чарасын тандоо, же андан баш тартуу жөнүндөгү токтому жогоруда турган сотко беш сутканын ичинде айыпкер жана анын жактоочусу тарабынан даттанууга болот деп бекиткен, ошол эле берененин 12-бөлүгү судьянын бөгөт коюу чарасын тандоо, же андан баш тартуу жөнүндөгү токтому жогорку турган сотко беш күн ичинде кассация тартибинде прокурор, айыпкер жана анын жактоочусу тарабынан даттанууга болот деп билдирет. Ошондой эле тартип үй камагын бөгөт чарасы катары тандоодо да каралган. ЖПКнын 112-беренесинде каралган тартипте соттун бөгөт коюу чарасын өзгөртүп, же жокко чыгаруу укугу каралган. Бөгөт коюу чарасын жокко чыгаруу, же өзгөртүү судьянын жүйөөлөнгөн токтому менен жүргүзүлөт.

Жазык-процесстик мыйзамдын бөгөт коюу чараларын тандоо, жокко чыгаруу, же өзгөртүүгө тийиштүү болгон жоболорунун маанисинен жана мазмунунан (мисалы, 110-беренесинин 10, 12-бөлүктөрү, 111-беренесинин 10-бөлүгү, 373-4-беренесинин 2-бөлүгү), алардын ченемдик биримдикте жана логикалык ирээттүүлүктө каралуусунан, соттун бул маселе боюнча токтомдоруна даттануу укугу жалан гана айыпталуучуга таандык экендиги келип чыгат. Мындай корутунду сот тажрыйбасындагы фактылар менен да тастыкталат, анда апелляциялык жана кассациялык инстанциядагы соттор конституциялуулугу талаштагы ЖПКнын 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн жоболоруна таянып, соттук териштирүүнүн жүрүшүндө (башкача айтканда соттолуучуга карата) чыгарылган, бөгөт коюу чараларын тандоо, өзгөртүү, же жокко чыгарууга таандык болгон биринчи инстанциядагы соттун токтомдоруна болгон даттанууну кароодон баш тартышат. Аны менен, арыздануучунун жазык-процесстик кодекси, атап айтканда, 339-берененин 2-бөлүгү, соттук териштирүүнүн жүрүшүндө

чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун бөгөт коюу чараларын тандоо жөнүндөгү токтомун жогорудагы сот инстанциясына даттануу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугун бекитип, аны менен, соттолуучунун даттануу мүмкүнчүлүгүнөн ажыратуусу өзгөчө орчундуу мааниге ээ жана тийиштүү укуктук-конституциялык баа берүүнү талап кылат.

Соттук териштирүүнүн жүрүшүндө чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун жыйынтыктоочу болбогон токтомдорунун системасында бөгөт коюу чараларын тандоо, өзгөртүү, же жокко чыгарууга тийиштүү токтомдорунун өзүнчө өзгөчөлүктөрү бар.

Биринчиден, соттун мындай токтомдору иштин чыныгы жагдайлары, далилдерди баалоо, жоруктарды квалификациялоо, соттолуучуну жазалоо жана башкалар жөнүндөгү корутундуларды камтыган өкүмдүн мазмуну менен түз байланышта болбойт. Жазык-процесстик мыйзамдын мааниси боюнча бөгөт коюу чараларын колдонуу менен байланышкан чечимдер иш боюнча өндүрүштү жүзөгө ашыруу үчүн тиешелүү шартты түзүү максатын көздөйт жана эгерде сот, соттолуучу өз милдеттерин бузат деп эсептегенде гана чыгарылат, ал эми өкүмгө негиз болуп таптакыр башка жагдайлар– соттолуучунун кылмышты иштеген күнөөсүнүн далилденгендиги, же далилденбегендигинин күбөлөндүрмөсү саналат. Ошентип, бөгөт коюу чараларын колдонуу менен байланышкан биринчи инстанциядагы соттун чечими жана жазык ишинин маңызы боюнча чечими (өкүм) башкача негизге жана башкача тагдырга ээ. Андыктан, талаштагы ЖПКнын 339-берененин 2-бөлүгүнүн жобосундагы тиешелүү токтомдордун мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн апелляциялык тартипте текшерүүгө тыюу салуу объективдүү түрдө соттордун көз карандысыздыгын камсыз кылуу кызыкчылыгы менен шартталган эмес. Мындай токтомдорду соттук текшерүү мүмкүндүгү биринчи инстанциядагы сотту ишти кароо учурунда өзүнөн жогору турган соттун пикиринен көз карандылыкка койбойт, анткени, анда чечилип жаткан маселелер жазык ишинин маңызына тиешелүү болбойт. Буга караганда, бөгөт коюу чараларын колдонуунун тууралыгынын укук ченемдүүлүгүн соттук текшерүү үчүн чыныгы негиз болуп алардын мыйзамдуулугун жана

негиздүүлүгүн гана тастыктаган материалдар түзөт, бирок эч кандай анын айыбына коюлган кылмыш боюнча күнөөлүүлүгү жөнүндө эмес, бул учурда ал тууралуу маселе изилдөөгө да жатпайт. Демек, соттук териштирүүнүн убагында чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун бөгөт коюу чараларын тандоо, өзгөртүү жана жокко чыгарууга тиешелүү токтому жазык иши боюнча жыйынтыктоочу актыларды чыгарганга чейин апелляциялык тартипте даттанууга жаткан, жыйынтыктоочу болбогон актыларга киргизилиши тийиш.

Экинчиден, мындай актылар жазык-процесстик мамилелердин алкагынан тышкары чыгат, алар эркиндикке жана жеке кол тийгистикке болгон конституциялык укукту козгошот. Соттук токтомго даттанууга мүмкүн болбогондо, же өз убагында даттанылбай калган учурда мындай чечимдер адамдын конституциялык укуктарын жана эркиндигин олуттуу чектеп коюушу мүмкүн, андан кийин келтирилген зыяндын ордун толтурууга мүмкүн болбой калат. Демек, жазык сот өндүрүшүнүн тараптарына биринчи инстанциядагы соттун токтомдоруна кечиктирилгис даттануу мүмкүнчүлүгү камсыз кылынышы керек, анын натыйжасы жазык процессинин алкагынан тышкары чыгып кетет.

Бул жолу, мындай сот чечимдерине даттанууда, каралып жаткан актылардын мыйзамдуу күчүнө кирүү учуру чечүүчү мааниге ээ болуусу тийиш эмес, бул, биринчи кезекте эркиндикке жана жеке кол тийгистикке болгон бузулган укуктун өз убагында калыбына келтирүү маселесинин артыкчылыгынан (өзгөчө камакка алууну колдонгон учурда), ошондой эле жыйынтыктоочу болбогон сот актыларына жеке даттануу институтунун өзгөчөлүктөрүнөн улам келип чыгат. Анын үстүнө, бөгөт коюу чараларын колдонуу тартибине тиешелүү актыларга даттануу чыныгы жагдайларды аныктоонун тууралыгын текшерүү менен тыгыз байланышкан, бул ЖПКнын 341-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык апелляциялык кароонун заты болуп саналат.

Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, соттук коргоого болгон укукка конституциялык кепилдиктер жазык сот өндүрүшүнүн баскычына жараша кыскартылып же токтотулууга жатпастыгын өзгөчө белгилей кетүү зарыл. Конституциянын 24-беренесинин мааниси боюнча жазык сот өндүрүшүндө сот

адилеттиги органы катары сот эркиндикти жана кол тийгистикти чектөөгө байланышкан чечимдерди кабыл алууда ал чечимдердин сот өндүрүшүнүн кайсы баскычында кабыл алынгандыгына карабастан адамдын укугун жана кол тийгистигин коргоодогу соттук кепилдиктин бирдей табиятын жана маанисин эске алуу менен бөгөт коюу чараларын колдонуу жөнүндө чечимдерди кабыл алууда акыйкат сот процедурасын камсыз кылууга тартылган. Ошентип, эркиндикти жана жеке кол тийгистикти ой келди жана ашыкча чектөөдөн коргоо кепилдиги жазык сот өндүрүшүнүн бардык баскычында камсыз кылынышы керек.

Укуктук мамлекетте эркиндикти жана жеке кол тийгистикти ар кандай эле чектөө ушул укук, күнөөсүздүктүн презумпциясы жана коомдун жана мамлекеттин ортосундагы тең салмактуулукту камсыздоо зарылчылыгы менен шартталган – мажбурлуктан чыккан аракет. Ошондуктан, бул чектөөлөрдүн тең салмактуулугун орнотуу жана адамдын кол тийгистигин камсыздоо жана ага тиешелүү болгон процессуалдык укуктарды пайдаланууга чыныгы мүмкүнчүлүктөрдү берүү зарыл. Мунун баары, так жана социалдык акталган механизмдерин түзүүгө багытталган мыйзам мүнөзүндөгү чараларды кабыл алууну мыйзам ченемдүү талап кылат.

Жогоркулардын негизинде, ЖПКнын 339-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жоболору бөгөт коюу чараларын тандап алуу, өзгөртүү же жокко чыгарууга таандык болгон биринчи инстанциядагы соттун соттук териштирүүсүнүн жүрүшүндө чыгарган токтомуна апелляциялык тартипте даттанууга мүмкүндүк бербегендиги Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 5-бөлүгүнүн 8-пунктуна, 24-беренесинин 1-пунктуна, 40-беренесинин 1-пунктуна карама-каршы келет деп саналат.

Судьялар:

Э.Ж. Осконбаев

К.С. Сооронкулова